

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філологічних наук, професора Шевчук Тетяни Станіславівни на дисертацію Бай Олени Сергіївни «Поетична творчість Данила Братковського в контексті барокої літератури українсько-польського пограниччя», подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство

Багатомовність є важливим маркером давніх національних літератур багатьох європейських країн. Так, тримовність була ознакою давньої англійської літератури, яка представлена творами на французькій, латинській та давньоанглійській мовах. Соціальний розвиток на українських теренах також зумовив на довгий час співіснування трьох мовних культур: староукраїнської, латинської та польської, які є органічною складовою естетико-філософського контексту давньої української літератури.

Дисертаційне дослідження Олени Сергіївни Бай «Поетична творчість Данила Братковського в контексті барокої літератури українсько-польського пограниччя», подане на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, є помітним внеском в українську полоністику, що, як естетичне явище, підлягло науковому осмисленню лише за часів незалежної України. Зважаючи на її величезний обсяг і значну кількість відкритих імен, не дивно, що творчість Данила Братковського все ще не зазнала монографічного висвітлення, однак на сьогодні рецензована праця є вже другим в Україні дисертаційним дослідженням його творчості (перше – Ольга Турчин, НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2018 за фахом 10.01.01 – «українська література»).

Немає жодних сумнівів, що літературна спадщина митця має бути об'єктом не одного дисертаційного дослідження, а всебічного наукового студіювання, зокрема компаративного, адже книгу Данила Братковського «Світ, по частинах розглянутий» (1697) можна за правом назвати «енциклопедією життя українського правобережжя 17 ст.», дорівнюючи її панорамністю і естетичну вагу значенню «Кентерберійських оповідань» Джейфрі Чосера для давньої англійської літератури. В ній представлено усі соціальні верстви тогочасного суспільства: знать (шляхтичі, посполіті, господарі, послі, воєводи, пани); представники міської буржуазії (судді, купці, земські урядники, священики); реміснича гільдія (кравці, маляри, трубачі), зокрема жовніри, мандрівники, юдеї, скаржники, здирники, скупці; зокрема люди з соціальних маргінес (пияки, божевільні, голодранці, боржники, вигнанці). Легко і невимушено автор пише про психологію жінок і чоловіків; без тіні дидактизму – про одруження і особливості подружнього життя, стосунки дітей і батьків, особистості і громади.

Таким чином, творчість Данила Братковського, що розвивалася в контексті епіграматичного барокового письменства, є цінним джерелом дослідження етико-естетичної парадигми українсько-польського барокового пограниччя. Авторка рецензованої праці поставила за мету комплексне вивчення творчості Д. Братковського на тлі розвитку барокої поезії українсько-польського пограниччя та в зіставленні з творами польського бароко кінця XVII –

початку XVIII ст. та досягла її, розв'язавши низку завдань, як-от: проаналізувала збірку Д. Братковського з огляду на її сарматський характер у межах власне польських та роксолянських мотивів; розкрила релігійні та антропологічні інтенції українського автора та їх польські паралелі; охарактеризувала систему образотворення в поезії Братковського, що сформувалася на перетині української та польської культур. Матеріалом дослідження послугувала книга Данила Братковського «Світ, по частинах розглянутий» (1697) та творчість польських поетів епохи бароко (Вацлав Потоцький, Збігнєв Морштин, Мацей-Казимир Сарбевський, Веспазіан Коховський, Даніель Наборовський, Мацей Стрийковський, Кшиштоф Опалінський, Кшиштоф Порадовський, Себастьян Грабовецький).

Методологія проведеного дослідження повністю відповідає фаху роботи 10.01.05 – порівняльне літературознавство, адже світоглядний простір поетичної спадщини Д. Братковського окреслено як вияв міжкультурної взаємодії, а прийоми творення барокових концептів у поезії українського автора – в зіставленні з польськими взірцями із застосуванням порівняльно-історичного, порівняльно-типологічного, контекстуального, інтертекстуального та герменевтичного методів із проведеним узагальненем соціокультурного характеру. Наукова новизна дисертаційної праці Олени Бай полягає у компаративному студіюванні творчого доробку Данила Братковського з взірцями барокою поезії українсько-польського пограниччя, що у вітчизняному літературознавстві зароблено вперше.

Аналіз списку використаної літератури продемонстрував широку обізнаність дисертантки у науковому підґрунті досліджуваного питання. Відображені етапи відкриття творчості Данила Братковського для широкого наукового загалу у публікаціях В'ячеслава Липинського (1909), Михайла Возняка (1924), Івана Крип'якевича (1924), Миколи Корпанюка (1991), Нелі Герасименко (1995), Миколи Жулинського (2004), Валерія Шевчука (2004), Ганни Калантаєвської (2004), Лариси Семенюк (2011), Галини Микитюк (2013), Ольги Турчин (2016-2018). Авторка спирається на праці з естетики бароко Богдані Криси, Ростислава Радишевського, Дмитра Наливайка, Тетяни Рязанцевої, Людмили Софонової, Миколи Сулими, Леоніда Ушkalova та інших провідних учених. Значну кількість наукових праць становлять польськомовні наукові студії (81 одиниця), дотичні до предмету дослідження.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури. У вступі обґрунтовано сформульовано актуальність дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету роботи, окреслено коло завдань, практичне значення основних положень праці тощо.

У першому розділі «ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ» систематизовано наукові підходи літературознавців до проблем вивчення творчості польськомовних авторів періоду зрілого бароко, зокрема поетичної спадщини Д. Братковського. Розглядаючи українсько-польські зв'язки у літературі Кресів XVII-XVIII ст. у параграфі 1.1, дослідниця фокусує увагу на ідейно-концептуальних засадах та творчих пошуках митців українсько-польського порубіжжя. Відмічається новаторство і традиційність, відвага мислити та епігонство, буквальні і переносні смисли. У цьому контексті

авторка виділяє протестантський досвід та реформаційні ідеї які рушії прогресу. У параграфі 1.2. «Творчість Данила Братковського в контексті епіграматичного барокового письменства» викладено основні засади формування польської барокової епіграми та їх співвіднесеність із творчим доробком Д. Братковського. Порівняльний аналіз довів, що поет як майстер епіграми з яскравими словесними фігурами і тропами був виразником польських літературних уподобань та інспірацій. Особливості зрілого барокового стилю (стисливість і вищуканість, повтори і співзвуччя, дотепність, концептізм, представлення прихованих значень і символічних підтекстів тощо) окреслені як спільні риси творчості польськомовних авторів доби. Індивідуальною особливістю естетичного забарвлення творчості Братковського зазначена її філософічність. Цілком погоджуємося із твердженням дисертування: «У фрашках Д. Братковського, де виразно простежується вплив польської поезії попередніх поколінь, рівновага поміж анекdotичною змальованими ситуацій та їх сатиричним підтекстом тяжіє у бік філософської констатації фактів з життя суспільства, яка наголошує на тому, що часто в таких випадках за сміхом приховані слізози» (с. 38).

У другому розділі «ІДЕЙНА ТА ОБРАЗНА ПАРАДИГМИ ПОЛЬСЬКОМОВНОЇ ПОЕЗІЇ Д. БРАТКОВСЬКОГО НА ПЕРЕТИНІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУР» доведено, що сарматські реалії та сарматсько-роксолянська ментальність проникали в усі жанрові різновиди польськомовної поезії на межі XVII і XVIII століть і стали основою ідейних пошуків Д. Братковського. У параграфі 2.1. «Два різновиди сарматизму на пограниччі культур», відштовхуючись від загальноприйнятої теорії міфів і образів сарматизму як джерела національної ідеології Речі Посполитої з опертям на студії провідних полоністів (Марія Лескінен, Ростислав Радишевський й ін.), Олена Сергіївна справедливо виокремлює такі риси сарматської традиції у творчості Данила Братковського: 1) вплив антитурецьких мотивів і образу польських та українських земель як передмур'я Європи на формування концепту лицарства, 2) ідеалізований образ Матері-Польщі як елемент типологічного барокового мислення, 3) епіграмну сатиру, яка різко висміювала фальшивого шляхтича-сармата, 4) концептивні структури на різних рівнях поетичного тексту, а також їх інтертекстуальні та дискурсивні розширення. Погоджуємося з твердженням дисертування, що поезія Д. Братковського написана в дусі роксолянського сарматизму, художня образність якого скерована на піднесення гідності української шляхти, українського народотворчого чинника, православної ідеї консолідації суспільства у поєднанні з козацькою військовою потугою.

У наступних параграфах другого розділу дослідниця фокусує увагу на компаративному аналізі релігійних та антропологічних мотивів і системі художніх образів творів Д. Братковського у порівнянні з їхніми відповідниками в бароковій польській поезії. Авторка надає глибокий аналіз релігійних умонастроїв, системі соціально поляризованих чоловічих і жіночих образів (від простолюдина до магнатської верхівки; розпусних, нерозумних до мудрих і цнотливих), візії майбуття на тлі художнього контексту барокового концептізму; враховує соціокультурний контекст, художній хронотоп, зокрема і

гетеромовний чинник (макаронізми латинського походження, пристосування українізмів чи русизмів до польського стилю, фонологічне зіставлення лексем на концептивному рівні тощо).

У третьому розділі «СВІТОГЛЯДНИЙ ТА ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ Д. БРАТКОВСЬКОГО ЯК ВИЯВ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ» представлено процес трансформації образів та мотивів, які піднімаються до рівня концептивних структур і шляхом ускладнення, систематизації та накопичення вибудовують загальний мегаконцепт світу. Польські танатичні мотиви барокового періоду з концептами життя і смерті в творах Д. Братковського (параграф 3.1.); концептуалізація буття розглядається як спосіб сакралізації слова (3.2.); аналізується багатовимірність польських концептів, широко представлених у книзі Данила Братковського, об'єднаних ключовим мегаконцептом світу (3.3.).

Авторка доводить, що збірку «Світ, по частинах розглянутий» можна вважати світоглядною інтерпретацією, яка поширюється на кожну її частину і включає різні аспекти: світ шляхетства та інших соціальних станів (зокрема, сарматський), світ філософський, що обертається і змінюється, світ земний, який протистоїть ідеалам неба, Божий світ тощо.

В рамках методології компаративного аналізу Олена Сергіївна робить висновки про спільне і своєрідне у творчості Данила Братковського і польських митців. Серед основних точок перетину виокремлено: 1) емблематичний та іконічний характер системи образотворення з перевагою християнської традиції над античністю; 2) типологічність символів і риторичних прийомів, почертнитих із попередньої літературної епохи; 3) розвиток концептів на всіх текстових і позатекстових рівнях із виведенням їх в інтертекстуальний та дискурсивний простір; 4) релігійні та антропологічні інтенції, які надають польськомовній поезії кінця XVII ст. моралізаторського і понадконфесійногозвучання; 5) патріотичні мотиви антитурецького характеру та спільне прагнення представників українсько-польського пограниччя захищати кордони Речі Посполитої, що надало бароковій літературі виразних сарматських рис (с. 167).

У висновках синтезовано й сформульовано основні спостереження. Важливим на нашу думку також є теоретичне та практичне значення цієї роботи, що дозволяє простежити спадкоємність, тягливість літературних традицій, суттєво збільшує дискурсивне поле української полоністики.

Ознайомлення з дисертаційною працею спонукає до дискусії щонайперше у галузі порівняльного літературознавства.

1. Чіткішого узагальнення потребують, на наш погляд, підсумкові умовиводи щодо особливостей індивідуально-творчого, своєрідного характеру творчості Данила Братковського у порівнянні з художнім доробком польських митців.

2. Авторка присвячує окремий підрозділ емблематичному дискурсу та його реплікації у Данила Братковського. Зрозуміло, що інтермедіальна складова його творчості може стати темою окремого дослідження, однак у роботі бракує конкретних прикладів зв'язку слова і графічного образу у творчості митця. На мій погляд, бажано було б поглибити й методологічні аспекти дослідження емблеми як жанру і поетологічного принципу, зокрема емблематичного

структурування тексту та семіотичних моделей функціонування емблематичних форм, які ґрунтовно представлені у монографіях Олександра Солецького «Емблематичні форми дискурсу» (2018), Людмили Софонової «Три світи Григорія Сковороди» (2002) й ін. Тож прошу роз'яснити, чому християнська система образів із центральними богочеснотами мотивами та персоніфіковані абстрактні образи Кмітливості, Чесноти, Розкоші, Удачі, Марноти тощо розглядаються як приклад емблематичного дискурсу автора.

Висловлені зауваження не впливають на якість досягнутих результатів. Завершуючи відгук на дисертaciю О. С. Бай, слід зауважити, що робота містить багатий практичний матерiал, поглибує наукове розумiння особливостей художньої практики українсько-польського пограниччя кiнця XVII – початку XVIII ст. i тих складних явищ, котрi мали мiсце в українськiй лiтературi епохи бароко.

Окремо необхiдно пiдкреслити актуальнiсть висвiтленої теми та практичне значення наукової працi О. С. Бай як спробу поєднати одразу декiлька важливих проблем сучасного порiвняльного лiтературознавства та iсторiї української лiтератури. Її результати цiлком можуть бути використанi при пiдготовцi курсiв з давньої української лiтератури, культурологiї, порiвняльного лiтературознавства i багатьох спецкурсiв.

Дослiдження О. С. Бай, що цiлком властиво для дисертацiйних робiт у рiчищi порiвняльного лiтературознавства, вiдзначається широтою лiтературно-художнього контексту. Текст дисертацiї свiдчить, що дослiдниця глибоко розумiє iсторико-лiтературний матерiал, добре володiє методологiєю герменевтичного аналiзу iз зосередженням на iнтертекстуальнiй, мiфopoетичнiй та структурно-семiотичнiй проблематiцi.

Основнi тези дисертацiї апробовано на достатнiй кiлькостi наукових конференцiй i вiдбитi у 18 наукових публiкацiях, з яких 7 розмiщенi у фахових вiтчизняних виданнях, 1 у закордонному виданнi, 10 у додаткових профiльних наукових журналах. Назви публiкацiй вiдповiдають проблематiцi обраного дослiдження.

Дисертацiя Олени Сергiївни Бай є самостiйним i завершеним дослiдженням, яке цiлком вiдповiдає кандидатському рiвню, вимогам «Порядку присудження наукових ступенiв», затвердженого постановою Кабiнету Мiнiстрiв України вiд 24.07.2013 № 567 (зi змiнами, внесеними 20 листопада 2019 р. № 943 та вiд 15 липня 2020 р. № 607), а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата фiлологiчних наук за спецiальнiстю 10.01.05 – порiвняльне лiтературознавство.

Шевчук Т.С.
доктор фiлологiчних наук, професор
завiдувачка кафедри загальногомовознавства,
слов'янських мов та свiтової лiтератури

Ізмаїльського державного
гуманiтарного унiверситету

T. M. OLEHNOVICH